

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/

Номер: 23, Haziran/June/ИЮНЬ 2020,

s./pp. 278-297

Geliş/Submitted/ Отправлено: 04.05.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 23.06.2020

Yayın/Published/ Опубликованный:

25.06.2020

DOI: 10.29228/kesit.44036

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Doç. Dr. Metin HAKVERDİOĞLU

Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

metin.hakverdioglu@amasya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9674-3292

BİR TÂUN ŞEHİDİ ŞEYH İSMAİL SİRÂCEDDİN ŞİRVÂNÎ VE HAKKINDA YAZILAN ŞİİRLER *

Öz

Salgınlar insanoğlunu tehdit eden en önemli hastalıklardır. Salgın hastalıklar tüm dünyayı sardığında binlerce insanı hayatından etmekte ve binlerce değeri erken denecek yaşta hayattan koparmaktadır. Bu bağlamda 1848 yılında, Amasya'ya da sirayet eden dünya çapındaki bir salgında İsmail Şirvani adlı büyük bir mutasavvıf ve âlim de hayatını kaybetmiştir. Bu yıl gerçekleşen kolera salgınında tifo ve tifüs gibi bulaşıcı hastalıklar da çoğalmıştır. Şirvani de diğer adı karahumma olan tifo-dan vefat etmiştir. 1848'de Amasya'da yaşanan salgında vefat eden İsmail Siraceddin Şirvânî, devrin önde gelen Nakşî-Halidî âlimlerindedir. Azerbaycan doğumlu olan bu şahsiyet etrafında büyük bir ilim halkası oluşturmuş; âlim ve şairlerin yetişmesine önyak olmuştur. Salgında ölmeden önce ve daha sonraları onun hakkında güzel duygularını dile getiren şairler olmuştur. Bunlardan en önemlisi Mir Hamza Nigârî'dir. Şirvânî, onun şeyhi, hocası ve ilham kaynağıdır. Nigârî, bu sevgiyi divanında pek çok yerde beyit beyit dile getirmiştir. Nigârî'nin yetiştirdiği Sebâtî adlı şair de İsmail Şirvânî'yi görmese de ona şiirler yazacak kadar onun değerini anlamıştır. Sebâtî, aynı zamanda Şirvânî'nin türbedârı olmuştur.

* **Cite as/Atıf:** Hakverdioğlu, M. (2020). Bir Tâun Şehidi Şeyh İsmail Sirâceddîn Şirvânî ve Hakkında Yazılan Şiirler, *Kesit Akademi Dergisi* 6(23): 278-297. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.44036>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Yaklaşık yüz yıl sonra yine Azerbaycan'dan gelen ve Zile'ye yerleşen Tâlibî adlı bir şiir heveslisi molla da onu sevgiyle yâd etmiştir. Çalışmamızda bu üç şairin, bir tâun şehidi olan âlim, mutasavvıf, Azerbaycan âşığı ve gönül insanı Şeyh Sirâceddin Şirvânî hakkında yazdıkları şiirleri bir araya getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tâun, Salgın hastalık, İsmail Şirvânî, Amasya, Azerbaycan.

WHO DIED AS A RESULT OF AN EPIDEMIC DISEASE SHEIKH ISMAIL SIRACEDDIN SHIRVANI AND POEMS WRITTEN ABOUT

Abstract

Outbreaks are the most important diseases that threaten human beings. When epidemic diseases surround the world, thousands of people are removed from life and thousands of values are separated from life at an early age. In this context, in 1848, in a worldwide epidemic that also spread to Amasya, a great sufi and scholar named İsmail Şirvani died. In the cholera epidemic this year, infectious diseases such as typhoid and typhus have also increased. Shirvani also passed away from typhoid, the other name of which is blackberry. İsmail Siraceddin Shirvani, who died in the outbreak of Amasya in 1848, is one of the leading Nakşi-Halidi scholars of the period. He created a large circle of knowledge around this personality born in Azerbaijan; It led to the upbringing of scholars and poets. There were poets who expressed their good feelings about him before and after his death in the epidemic. The most important of these is Mir Hamza Nigari. Shirvani is his sheikh, teacher and source of inspiration. Nigari expressed this love in couplets in many places in his divan. The poet named Sebati, raised by Nigari, understood his value enough to write poems to him, even though he did not see İsmail Shirvani. Sebati was also a grave keeper to Şirvani. Nearly a hundred years later, a poet enthusiast named Talibi, who came from Azerbaijan and settled in Zile, afflicted him with love. In our study, the poems written by these three poets about the scholar, sufi, Azerbaijani lover and heart man Sheikh Siraceddin Shirvani, who were the martyrs of Taun, were brought together.

Keywords: Tâun, Epidemic disease, İsmail Shirvani, Amasya, Azerbaijan.

GİRİŞ

Salgın hastalıklar insanlık tarihi boyunca birçok can almış ve birçok değerlin erken denecek yaşta hayata veda etmesine neden olmuştur. Bu değerlerden birisi de Şeyh İsmail Siraceddin Şirvânî'dir. O da bir tâunda, tifo (karahumma) salgını sonucunda 1848 yılında Amasya'da altmış altı yaşında hayata gözlerini yummuştur.

"Tâun; sözlükte yaralamak, ayıplamak, kusurlu görmek anlamlarındaki ta'n kökünden türeyen tâun bazı dilcilere göre bulaşık yayılan her hastalığın adıdır. Tâunu vebanın bir türü

kabul eden İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre her tâun vebadır, ancak her veba tâun değildir. İslâm ülkelerini etkileyen salgınlar arasında en önemlileri 1511-1513, 1520-1529, 1533-1549, 1552-1566 yılları arasında görülmüş, 1570'lerde başlayan salgın XVII. yüzyılın başlarında da etkisini sürdürmüştür. Bu salgın özellikle İstanbul, Anadolu, Balkanlar, Mısır ve Kuzey Afrika'da, ayrıca Safevî ve Bâbürlü topraklarında ve Avrupa'da son derece etkili olmuştur. XVII. yüzyılda da birçok salgın görülmüştür. Bunların en önemlileri 1603, 1611-1613, 1620-1624, 1627, 1636-1637, 1647-1649, 1653-1656, 1659-1666, 1671-1680, 1685-1695 yıllarında meydana gelmiş, 1697'de çıkan salgın XVIII. yüzyılın ilk yıllarına kadar sürmüştür. XVIII. yüzyılda ortaya çıkan salgınlar daha hafif geçmiş, ancak 1713, 1719, 1728-1729, 1739-1743, 1759-1765, 1784-1786, 1791-1792 tarihlerinde yine etkili olmuştur. XIX. yüzyıl boyunca giderek etkisini kaybeden salgınlardan en önemlileri 1812-1819 ve 1835-1838 yıllarında görülmüştür" (Varlık, 2020).

Salgınların genel adının tâun olduğunu söyleyebiliriz. "Salgın hastalıkların en etkili olduğu Orta Çağ'da görülen bulaşıcı hastalıklar; veba, grip, çiçek, tifüs, tüberküloz, epilepsi, uyuz, erizipel, şarbon, trahom, cüzzam, frengi, skorbüt, dancing mania (epidemik korea) gibi hastalıklardı. Orta Çağ ve sonrasında bunlardan en yaygın ve yıkıcı olanları veba, grip, kolera ve çiçek hastalıklarıydı" (Tavukçu, 2020).

Şirvânî'nin öldüğü 1848 kolera salgını da bu türdendir. "Salgın, 1831'de hac mevsiminde Hintli hacıların taşımasıyla Hicaz'da ortaya çıktı. Hacıların neredeyse yarısına yakını salgından dolayı hayatını kaybetti. Hastalık 1831 Haziran ayında İstanbul'a ulaştı, İstanbul halkından 5.000-6.000 kişinin ölümüne yol açtı. Hicaz üzerinden Mısır ve Tunus'a da sirayet etti. 1832'de Fransa'ya yayılan salgın bu ülke üzerinden Akdeniz kıyılarına kadar ulaştı. Buradan Cezayir'e, 1835'te ise İtalya'ya yayıldı.

Osmanlı coğrafyasının kolera salgınından ciddi olarak etkilendiği dönemler; 1848, 1852-1854, 1865, 1870, 1876, 1881-1883, 1889-1890, 1892-1895, 1902-1903, 1910, 1912-1913 yıllarıydı.

İran kaynaklı kolera 16 yıl sonra, 1847'de bir kez daha İstanbul'a döndü, 4 binden fazla kişinin ölümüne sebebiyet verdi. Hicaz'a ulaşan salgın Hicaz'da 15.000 kişinin ölümüne yol açtı. 1897 yılında kolera tekrar Hicaz'da ortaya çıktı ve yaklaşık 50 bin kişi öldü" (Tavukçu, 2020).

Dünyayı kasıp kavuran bu salgınların mağdurlarından birisi de Şeyh İsmail Siraceddin Şirvânî olmuştur. Onun kısa hayat hikâyesini aşağıda aktarmadan önce şunun altını çizmek ve şu soruya cevap bulmak gerekir: İsmail Siraceddin Şirvânî, her türlü hijyene dikkat eden ve bu konuda halkı bilinçlendiren bir şahıs iken nasıl olmuş da o da bir salgında vefat etmiştir?

Eğer Covid-19 salgınına yaşamamış olsaydık bunun cevabını sadece tahminler ile verebilirdik. Ancak 2020 yılında karşılaşılan bu salgın, aslında tedbirlerin de bir noktada yetersiz kaldığını yaşayarak göstermektedir. Pek çok tedbirli davranan insan Covid-19 virüsüne bir şekilde maruz kalmaktadır. En küçük bir bulaşma, hastalığı kişiden kişiye taşıyabilmektedir. Kolera, karahumma veya tifo dediğimiz hastalık da bu bağlamda pek çok tedbire rağmen can almıştır.

İsmail Şirvânî de Amasya'daki tekkesinde tüm hijyen kurallarına uymasına rağmen salgın bir hastalığın mağduru olmuştur. Hatta Şirvânî, tekkesinin suyunu özel bir yolla kiremit

borularla dağdan indirmiştir. Bu su bugün bile en temiz ve sağlıklı sulardan kabul edilmektedir. Bir Müslüman olarak kişisel bakımına da en üst seviyede dikkat ettiği muhakkaktır. O halde bu bulaşma dışarıdan gelen bir kimsenin taşıdığı bir virüs olmalıdır. Amasya'da o yıllarda kolera salgını olduğu bilinmektedir. Ancak yaşayan akrabalarından elde edilen bilgilere göre Şîrvânî tifo veya tifüs benzeri bir hastalıktan vefat etmiştir. Buna o dönemde karahumma adı verilmekteydi. Acı bir tevafuktur ki İsmail Şîrvânî'nin sadrazam oğlu Mehmet Rüştü Paşa da yıllar sonra 1874'te, 48 yaşında, Taif'de aynı hastalıktan vefat etmiştir.

İsmail Siraceddin Şîrvânî 1848'de tâun şehidi olmuştur ve arkasından sevenleri onun için şiirler yazmış ve ona sevgilerini ifade etmişlerdir. Çalışmamızda bu şiirler ve şairileri ile ilgili bilgi verilecektir.

1. İsmail Siraceddin Şîrvânî Kimdir?

Doğum: 1782 Azerbaycan / Kürdemir

Ölüm: 1848 Osmanlı Devleti / Amasya

Tam adı Mevlânâ İsmail Sirâceddîn el-Kürdemirî eş-Şîrvânî olan İsmail Şîrvânî, 1197 (1782-1783)'te (Halilli, 2003: 55) Azerbaycan'ın Şirvan bölgesinin Kürdemir şehrinde dünyaya gelmiştir. İsmail Şîrvânî, ilk tahsilini Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde Mehmed Nuri Efendi'den almış; 1800 yılında henüz on sekiz yaşında iken Erzincan'a giderek devrin meşhur âlimlerinden Evliyâ-zâde Abdurrahim Efendi'den dersler almış ve bilgilerini sağlamlaştırıp ondan icâzet almıştır. Bir müddet de Tokat'ta eğitimini sürdüren Şîrvânî, Bağdat'a giderek orada Şeyh Yahya Merzevî el-İmâmeddîn'den hadis ilmini, Molla Mehmed'den ise hikemiye ilmini tahsil etmiştir. 1805'te, yirmi üç yaşında, Burdur'a gidip ve fıkıh ilmini tekmil etmiştir. Bu tarihten sonra memleketine dönen İsmail Şîrvânî, ilmini yaymak ve öğrenci yetiştirmekle meşgul olmuştur. 1813'te, otuz iki yaşında hacca giden Şîrvânî, Mekke ve Medine'yi ziyaretten sonra İstanbul'a geçmiştir.

İlim ve irfan yolunda kat ettiği bu kadar yoldan sonra artık manevi ilimlerde ilerlemek isteyen Şîrvânî, bir süre kendisine mürşid-i kâmil aramaya koyulmuştur. Zamanın meşhur velilerinden Abdullah Dehlevî'nin talebesi olmak için Hindistan'ın Delhi şehrine gitmek üzere yola çıkan İsmail Şîrvânî, bu seyahatin başında Dehlevî'nin manevi bir ikazı ile Hâlid-i Bağdadî'ye intisap etmek için Bağdat'a yönelmiştir. "İsmail Şîrvânî'nin şeyhi Mevlânâ Hâlid'in tam adı Hâlidibn-i Hüseyin el-Bağdâdî en-Nakşibendî'dir" (Halilli, 2003: 57).

Hâlid-i Bağdâdî'nin meşhur halifelerinden birisi de Şamahı-Kürdemirli İsmail Şîrvânî olmuştur. Bağdadî'nin İsmail Şîrvânî'yi Azerbaycan ve Kafkasları irşat ile görevlendirerek Şirvan'a gönderdiği icazet-nâmesi ile kesindir. İcazet-nâme ile İsmail Şîrvânî'nin şüpheye mahal vermeyecek şekilde Nakşibendiye'nin bir mensubu olduğu ve bu yolda her türlü dersi vermeye yetkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu İcazet-nâme halen Amasya'daki türbesinde saklanmaktadır.

Şeyh İsmail Şîrvânî bu İcazet-nâme'deki tüm tavsiyelere harfiyen uymuş ve etrafındaki insanlara daima yardımda bulunmuş ve doğruluktan ayrılmamıştır. Darda kalanlara yardım etmiştir. Ondandır hoşlanmayan sadece Rus hakimiyetini Azerbaycan'a yerleştirmek isteyenler olmuştur. Etrafındaki müridlerinin Şamahı-Kürdemir civarında çoğalması, Kafkasya'nın koşu

koşa ona gelmesi, Rusları endişelendirmiştir. Oysa O, asayişini bozacak herhangi bir faaliyette olmamış, uzunca bir süre sabretmiştir. Azerbaycan'ın bu güçlü mutasavvıfına, Mevlanâ Hâlid, beş tarikat kolunda irşat yetkisi vermiştir: Nakişbendiyye, Kâdiriyye, Kübreviyye, Sühreverdiyye, Çistiyye...

İsmail Şirvânî, Hâlid-i Bağdâdî'nin yanından memleketi Şamahı-Kürdemire döndüğünde 1817-1820 yılları arasında henüz bu bölge Şirvan Hanlığına bağlı idi. Şirvan Hanı Mustafa Han, Ruslarla Çertme Anlaşmasını imzalayarak bir süre daha ayakta kalmayı başarmıştır. Fakat, Rus görevliler onun nüfuzunu zayıflatmak için sürekli çalışmışlar ve başarılı da olmuşlardır. Bir süre sonra Ruslar tarafından bir bahane ile "hain" ilan edilen Mustafa Han, 1820'de Kür çayını geçip iki yüz adamı ile birlikte İran'a kaçmak zorunda kalmıştır. Böylece Şirvan da Rus idaresine girmiştir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki 1817'de Kürdemir'e dönen İsmail Şirvânî, üç yıl sonra Rus zulmü ile yüz yüze gelmiş ve Müslümanların dini inançlarını yaşayamadığı bir durumla karşılaşmıştır. Tabiidir ki Müslümanlara edilen zulümlere bîgane kalamamıştır.

İsmail Şirvânî'yi bu durumda Rusların düşman görmesi ve sürgün etmesi kaçınılmazdır; ancak Mustafa Han ile beraber gitmeyen eşi Fatma Hanım, bazı bölgeleri ve onu himaye etmeye çalışır. Fatma Begim Hanım, kısa bir süre iktidarında İsmail Şirvânî'yi himaye etmiştir.

"Şirvan'daki müridlerinin "Güllü Mevlâna" adını verdikleri İsmail Şirvânî, Fatma Hanım'ın ölümünden sonra Osmanlı'ya geçmekten başka çare bulamamıştır. Sayısız Rus tehditleri ve komploları ile ya sürgün ya da ölüm seçeneğine mahkûm edilen mutasavvıf-âlim, hicreti tercih etmiştir. Yerine halifesi Hacı Mahmud Baba'yı bırakmış ve oradan ayrılmıştır" (Hakverdioğlu, 2017: 19)

Şirvânî'nin kendisinden sonra Ruslarla mücadele eden birçok halifesi de Kafkasya'nın değişik yerlerine dağılmıştır. Bunlardan Has Mehemed, Molla Mehemed Yarağlı ve Seyyid Cemaleddin Kumukî en başta gelenleridir. Bu halifeler ve bunları yetiştirdiği İmam Şamil gibi mücahitler, daima İsmail Şirvânî'nin icazeti ile hareket etmişlerdir. Şirvânî, Ruslara karşı mücadele etmenin farz olduğuna şu sözleri ile karar vermiştir: "Müslüman bir milletin Hıristiyanların yönetimi altında kalması Müslümanlara zül sayılır."

1825'te Rus yetkili Yermolov, dini faaliyet yapan kişilerin tutuklanıp Tiflis'e getirilmesini emretmiştir. Bu emirle Molla Mehemed Yarağlı hapsedildi. Daha sonra bu hapislikten kurtulup Tabasaran'a gidip gizlendi. Cemaleddin Kumukî ise Sudahar'da yerleşti. Kumukî, İmam Şamil'in de şeyhi oldu.

Bütün bu hadiseler sıranın İsmail Şirvânî'ye geldiğini göstermiş ve ülkeyi terk etmesi için saatlerinin kaldığı görülmüştür. Şirvânî, işte bu şartlarda Osmanlı hâkimiyetinde olan Ahuska bölgesine hicret etmiştir. Ahuska'da da büyük bir irşat çemberi kuran İsmail Şirvânî, orada da Hacı Ahmed Kıyasî gibi meşhur halifeler yetiştirmiştir. 1828'de Osmanlı'nın Ahuska'daki hâkimiyeti kaybolmaya başladı. Bu durumda İsmail Şirvânî yine Rus memurların baskısına maruz kalınca Anadolu'ya, Amasya'ya göçtü.

Şirvânî, Amasya ve çevresinde o kadar sevilmiş ve lider olarak görülmüştür ki buraya kendisinden sonra göçen tüm Azerbaycan göçmenlerine “Şirvanlı” denilmiştir. Başka bölgelerden gelen, örneğin Karabağ’dan gelen Mir Hamza Nigârî de, Şirvanlı tabirini kabul etmiştir. Amasya’da Yukarı Türbe adı ile anılan türbesinde medfun olan İsmail Şirvânî 1848’de altmış altı yaşında vefat etti. Oğlu Sadrazam Mehmed Rüştü Paşa’nın yaptırdığı türbesinde medfundur. Beş çocuğu olmuştur: Şirvânî-zâde Mehmed Rüştü Paşa, sadrazamlığa kadar yükselen oğludur; Abdulhamid Efendi, genç yaşta suda boğularak ölmüştür; Şirvânî-zâde AhmedHulusî Efendi, İstanbul kadılarında bulunmuş bir devlet adamıdır; Mustafa Nuri Bey İstanbul’da vefat etmiş oraya gömülmüştür; Hacı Şerife Fatma Hanım, İsa Ruhi Efendi’nin hanımıdır, oğlu Safranbolu naibi olunca onunla oraya gitmiş ve orada vefat etmiştir.

İsmail Şirvânî’nin Anadolu’da en değerli halifesi kuşkusuz Mir Hamza Nigârî’dir. Mir Hamza’nın Karabağ’dan göçmesi ile Amasya’ya ikinci göç hareketi yaşanmıştır. Bu sefer Mir Hamza’nın sevenleri ile Amasya ve çevresine yerleşen Azerbaycan Türkleri dönemi başlamıştır.

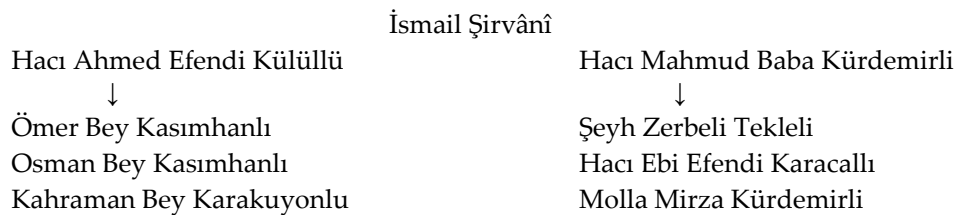
Mevlana İsmail Siraceddin Şirvânî’nin Takipçileri Şunlardır:

“İsmail Şirvânî’ni dört ayrı koldan takipçileri vardır.”(Halilli 2003: 158-160)

Kol 1:

Kol 2:

Nur Mehemed Bey Karakoyunlu
Baba Bey Sulutlu
Kerim Bey Sulutlu
Hacı Abdurrahman Şamahılı
Hacı Halil Ustad Dehneli
Cevad Ağa Növcülü
Hacı Abbaseli
Çap Ahmed
Hacı Seyyidkulu Efendi Avahıllı
↓
Seyyid Baba Efendi Avahıllı
↓
İsameddin Efendi Avahıllı
↓
Hacı Hüseyin Efendi Karakoyunlu
↓
Hacı Süleyman Üstad
Hacı Gülperi
↓
Hacı Mustafa

Hacı Mustafa Kürdemirli
↓
Mola İbrahim Kürdemirli

Kol 3:

İsmail Şirvânî

↓
Hamza Nigârî
↓
Mir Hasan Hüsnü Dağistanî
Hacı Mahmud Efendi
Ağarahim Ağa Dilbâzî
Şahnigar Hanım Rencur
Gazi Osman Efendi
Hacı Zekeriya Efendi
Hacı Teyyüb Efendi
Hacı Mustafa Efendi
Postlu Hacı Mahmud Efendi

↓
Ahmed Gıyâsî Efendi Şirvânî
↓
Osman Atıf Efendi
↓
Osman Abdulmennan Efendi
↓
İbnülemin Ahmed Tevfik Bey
İbnülemin Mahmud Kemal Bey
Ziya Efendi

Kol 4:

İsmail Şirvânî

↓
Hacı Yahya Bey el- Kutkaşımî el-Mekî
↓
Hacı Yunus Efendi
↓
Hacı Mahmud Efendi el- Kahî

↓
Ahmed Efendi
Abdurrahman Efendi
Ömer Efendi

↓
Hacı Cebrail Efendi
Hacı Hamzat Efendi
Hacı Hasret Efendi

Mustafa
Abdüselam Efendi
Mustafa Efendi
Bekri Efendi
Abdurrahman Efendi
Molla İsmail
H. Mamay Efendi
Cüneyd Efendi
Temirhan Efendi
Hacı Mustafa Debir
Hacı Gülmehemmed Efendi
Hasan Debir
İbn Hacer
Undal Hacı
Şamil Efendi
Musa Efendi
Hacı Osman Efendi
Abdulvehhab Efendi
Murtuza Ali Efendi
Hacı Ömer
Hacı Endal
Hacı Şuayb Efendi
↓
Hacıyev Efendi
↓
Mehemmed Nâsîh Efendi
↓
Seyfeddin Efendi
Mikail Efendi
Hacı Ramazan Efendi
Emrullah Efendi
Darçın Memmedov

Hacı İsmail Efendi
Hacı Mehemmed Efendi
Hacı Baba Efendi
Hacı Nurullah Efendi

Şirvânî hakkında Fariz Halilli (2003)'nin "Mevlânâ İsmail Sirâceddîn Şirvânî ve Kazaklı Müridler" adlı çalışması mevcuttur. Orkhan Musakhanov (2018) tarafından yazılan "İsmail Siraceddin Şirvani, Risaleler", adlı bir çalışma bulunmaktadır. 2012 yılından beri iki yılda bir düzenli olarak yapılan "Mir Hamza Nigârî Sempozyumları"nda Şirvânî hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Hakkında yazılan şiirlerle ilgili, Amasya Üniversitesinde Şahin Konca (2019) tarafından bir seminer çalışması mevcuttur. Ayrıca "Gül Kokulu Mevlanâ" adı ile Metin Hakverdioğlu (2014) tarafından biyografik romanı yazılmıştır.

2. Şirvânî İçin Şiir Yazan Şairler ve Şiirleri

A- Mir Hamza Nigârî

Doğum: 1805 Azerbaycan / Karabağ / Cicismli

Ölüm: 1883 Osmanlı / Harput / Türbesi, Amasya

İsmail Şirvânî'den sonra posta oturan ve hayatı mücadele ile geçen Mir Hamza Nigârî de Amasya'ya yeni bir göç dalgasının olmasına ön ayak olmuştur. Bu göçlerin temel nedeni daima Rus ve Ermeni baskısıdır. Özgür ve dinini rahatça yaşayan insanlar olmak isteyen Azerbaycan âlimleri tüm ihtimalleri bitirdikten sonra Osmanlı'ya göçmeyi ve mücadeleyi buradan devam ettirmeyi uygun bulmuştur. Mir Hamza da hayatı boyunca ilim ve tasavvuf yolunda yolculuklar yapmış, özgürlük ve dinini yaşama adına yurdunu terk etmiştir.

“Mir Hamza Nigârî, Azerbaycan'ın Karabağ vilayetinin Berküşad bölgesinin Cicimli köyünde, 1805 yılında doğmuştur” (Özkılınç, 2013: 19).

Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin onun hakkında şu biyografiyi oluşturmuştur:

“Karakaş Köyü'nde sâkin Dehneli Abdullah Şikestî Efendi'den tahsîl-i ulûm itdiği esnâda bazı hubâne dildâne olub tanzîm-i eşâra başladı. Sonra Şirvânî Hâcî İsmail Efendi'nin dersine mülâzemât itdi. 1243 (1827)'de müşârün-ileyhle birlikde Şirvân'dan kalkub Amasya'ya geldi. İki yıl kadar Amasya'da Fâtıma Hatun Medrese'sinde ikâmet ve müşârün-ileyhden tahsîl-i ulûma bezl-i makderet itdi. 1245'de 'âzim-i Hicâz olub avdet ve 1247'de üstâdıyla berâber Sivas'a rihlet itdi. Orada bir taraftan ikmâl-i tahsîl ve diğere taraftan tekmîl-i sülûk iderek 1256'da üstâdıyla berâber yine Amasya'ya avdet ve usûlen ahz-ı icâzet ve hilâfet iderek 1257'de Berküşad'a gitti” (Yasar 1329: 278).

“1257'de Berküşad'a gitdi. Orada neşr-i 'ulûm ve irşâd-ı halk ile iştigâl iderek Dağıstan halkı kendisine biât ve tarîkine intisâb ve her emrine icâbet iderek büyük bir şöhtekazandı. Şeyh Şâmil Efendi'nin meslek-i mücâhidânesini ihyâya azm itdiği Rus İmparatorluğu tarafından zann idildi. Bundan dolayı Rusların tazyîkâtı artub kendisini bîzâr itdiğinden 1271'de sâniyen Şirvân'dan çıkub İran'a girdi. Buradan Van tarîkiyle Erzincan'a geldi. Burada Dördüncü Ordu Müşîri Çırpanlı Abdülkerîm Nâdir Paşa kendisine fevka'lâde hürmet idüb beş yüz guruş maâş tahsîsine delâlet itdi. 1272'de Erzurum'a gidüb üç yıl kadar orada ikâmet ve 1275'de İstanbul'a gidüb bir kaç mâh sonra ikinci defa Amasya'ya hicret ve Serrâc-hâne Câmî'i kurbunda kâ'in medresede ikâmet itdi. 1276'da Sivas'a ve kırksekiz gün sonra da Erzurum'a gitdi. Burada cüz'î müddet ikâmeti esnâsında gayret-i mürîdânının uyandırdığı bir arbedeye hiddet iderek Bayburd'a gidüb iki yıl burada oturdu. 1258'de tekrâr Erzurum'a avdet idüb terâküm iden maâşını aldıktan sonra 1280'de Karabağ'a gitdi. Orada bıraktığı evlâd ü iyâlini alub Şirvân'dan katî bir sûretde alâkasını keserek çıkdı. 1281 senesi evâ'ilinde üçüncü defa Amasya'ya hicret ve Yakutiye Mahallesi'nde bir müddet ikâmet itdi. Bu müddet zarfında Amasya'nın 'ulemâ ve erkân-ı sohbet-i şerîfesinden istifâde itmek üzere kendisini ziyâret ve talebe-i 'ulûmda halka-ı tadrîsine müsâberet iderek 'umûmun hürmet-i mahsûsasını kazandı. Çünkü meşâhîr-i fuzalâdan ve sâdât-ı 'ulemâdan olduğu anlaşıldı. Maâşını da Amasya'ya nakl itdirdi. 1288 senesi şa'bânında Amasya'ya gönderilen üstâdı ve şeyhî Şirvânî Hâcî İsmail Efendi-zâde Mehmed Rüşdü Paşa kendisine Pirinçi Mahallesi'nde Dâru'l-Hadîs-Osman Çelebî civârında mu'azzam bir konak yapıdurub oraya nakl itdi” (Yasar 1329: 280).

Bu cihat ve ilimle dolu yılların ardından sıkıntılı dönemler başlamıştır. İleri yaşına rağmen sürgünlere tabii olduğu bu dönemin adı Muaviye Vakası veya Deli İslam'dır. Hüsameddin

Hüseyin bu dönemi de şöyle kaydeder:

“Bu esnâda Ali-Muâviye meselesi meydâna çıktı. 1289 (1881) senesi âhiresinde Mehmed Rüşdü Paşa İstanbul’a gidüb 1190 saferinde sadr-ı a’zam olunca şu fâidesiz mesele teşeddüd iderek ‘ulemâ ve erkân kendisinden soğudu... Bu isnâdât üzerine Amasya’dan kalkıp Merzifon’a gitti. 1301 (1883) senesi cümâd el-ûlâsının evsâtında kendisine hürmetkâr olan Mutasarrıf Mehmed Reşad Beg’in azliyle Çeri-başı Hamdi Necib Paşa Amasya mutasarrıfı olup derhâl geldi. Cümâd el-âhiresinde şifreli gelen emr-i telgrafi üzerine Merzifon’dan kaldırılıp Samsun’a ve buradan İstanbul’a i’zâm idildi” (Yasar 1329: 283-285).

Hamza Nigârî İstanbul’da kendisini şöyle savunmuştur:

“Ceddimin aleyhine kıyâm iden adamlara buğz ü la’net itmek bana âid bir vazîfe-i nübüvvetdir. Bu husûsda halkın bana mutâba’at itmesi (uyması) doğru değildir.”

Şîi-Sünnî meselesini belki de kökünden çözecek formülü de bu dönemde, şu şiiri ile ortaya koymuştur:

“Allah’ı Muhammed’i âlî seven dostânız

Ne Sünniyiz ne Şîi bir hâlis Müslümânız” (Bilgin, 2003: 431).

Bu cevaplar üzerine 1302 (1884) yılında Harput’a sürgün edildi ve orada 1304 (1886) senesi muharreminde vefat etti. Erzurum, Kars, Harput, Erzincan ve Azerbaycan’da binlerce seveni olmuştur. Naaşı Amasya’ya getirilmiş ve oğlu Siraceddin’in yanına, bugünkü Şirvanlı Camii haziresi olan mezarlığa gömülmüştür. Sonradan üzerine yeni bir türbe ve yanına bugünkü cami yapılmıştır.

Türkçe divanı (Bilgin, 2003) ve Farsça divanı, Fuzulî etkisinde gayet aşıkâne şiirlerle doludur. İki eser de İstanbul’da, şair hayattayken eski yazılı olarak bastırılmıştır. Nigar-nâme’si de Nezaket Memmedli (2012) tarafından Azerbaycan’da basılmıştır. Bu eserle ilgili Türkiye’de ilk çalışmayı Mete Taşlıova (1999) yüksek lisans tezi olarak yapmıştır, ancak mesnevi halen Türkiye’de basılmamıştır. Ayrıca şair hakkında onlarca makale ve bildiri yazılmıştır. Mir Hamza Nigârî için her iki yılda bir Amasya Üniversitesi tarafından sempozyum düzenlenmektedir.

İsmail Şirvânî’yi övdüğü şiirleri

1

Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün

Meded-i sâkî-i Şirvânıla çokdur dimezem

Karabağ içre mey-i Rûhî-i Bağdâd sana

Nigârî (Bilgin, 2003: 32, beyit 6)

Bu beyitteki sâkî-i Şirvân’dan kasıt İsmail Şirvânî’dir. Şair, ondan meded dilenmektedir.

2

Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün

Ey Nigârî olubem server-i mestâne 'aceb
Çâker-i kemteriyem çünkü şeh-i Şirvânın

Nigârî (Bilgin, 2003: 244, beyit 9)

Bu beyitte şeh-i Şirvân olarak söz edilen kişi İsmail Şirvânî'dir. Şair kendisini onun bir zavallı kölesi olarak tanıtmaktadır.

3

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Delîl-i kûy-ı gülzâr-ı nigârım Bâkîbi'llâh
Sirâcüddîn Zebîhullâh-ı İsmâ'il-i Şirvânî

Nigârî (Bilgin, 2003: 417, beyit 10)

Şair, kendisini İsmail Şirvânî'nin kurbanı (zebîh) olarak tarif etmektedir.

4

Der Beyân-ı rucû' kerden-i hümâ-yı güftâr
Be-taraf-ı Âzerbaycan betaleb- i kaymak
'Azm eyle diyâr-ı Şirvânı
Kat' eyle reh-i Âzerbaycanı

Nigârî (Bilgin, 2003: 620, beyit 314)

Şair, uzun bir mesnevisinde Azerbaycan'ın güzelliklerini anlatırken İsmail Şirvânî'yi de anmaktadır.

5

Der Beyân-ı menkabet-i gülgeşt-i vilâyet-i Karabağ
Garbiyyesi gökçe-gâh-ı hûbân
Şarkıyyesi bâd-kûb-ı Şirvân

Nigârî (Bilgin, 2003: 620, beyit 319)

Yine bir uzun mesnevide Karabağ'ı anarken, oranın doğusunda Şirvan'ı saygıyla zikretmektedir.

6

Der Beyân-ı menâkıb-ı câmi'u kemâlâti's-şerî'at ve hâviyü rumûzâtî't-tarîkat ve gavvâsu
bihârî'l-ma'rifet ve muhîtu esrârî'l-hakîkat şeyhu's- şüyûh cenâb-ı cennet-meâb Hacı İsmâil
Efendi eş-Şirvânî kaddesa'llâhü tebâreke ve te'âlâ ve tekaddese esrârühü'l-'azîz
Vasf eyle dilâ heves sanadır
Yârân içre nefes sanadır,

Elfinde hezâr istikâmet

Sîninde mukîm bin selâmet

Mîminde medâr-ı mihr-i zâtî
Elfinde ifâza-i sıfâtî

'Aynında 'uyûn-ı 'ayn-i 'ârif
Yânında yenâbi'-i ma'ârif

Lâmında şarâb-ı la'l-i şâhid
Perverde-i zât-ı pâk-i Hâlid

Nigârî (Bilgin, 2003: 628 beyit 433-437)

Şair bu şiirinde İsmail Şirvânî'ye sevgisini bir akrostiş (muvaşşah) ile ispatlamaktadır. Şiirin ilk harfleri yan yana getirilince "İsmail" ismi elde edilmektedir.

B. Sebâtî

Doğum: 1848 Azerbaycan / Şeki (Kutkaşın-Gabala-Kebele)

Ölüm: 1901 Osmanlı / Amasya

Amasya'da yetişmiş önemli bir divan şairidir. İsmail Şirvânî'nin öldüğü yıl Azerbaycan Kutkaşın'da doğmuş, çocukluk yıllarından sonra Amasya'ya gelen Azerbaycan Türklerindedir. Hafız ve güzel sesli olduğu için kendisine Şirvânî'nin camiinde müezzinlik ve daha sonra türbedarlık görevi verilmiştir.

Doğum yeri hakkında üç rivayet mevcuttur. Amasya Tarihi'nde Hüseyin Hüsameddin, 1264 (1848)'te "Azerbaycan'ın Şirvan bölgesi, Şeki kazası, Kutkaşın nahiyesinden Abdulkerim Efendi bin Hacı Mikail'in oğludur. Babası Mir Hamza Nigârî ile Şirvan'dan kalkıp Erzurum'a geldiği ve burada bir süre ikamet ettiği sırada doğmuştur"(Yasar 1329: 77), demektedir. Fahreddin Ağabali (Rıhtım, 2015: 155) ise onun Kutkaşın'da doğduğunu, ailesiyle Erzurum'a göç ettiğini yazmaktadır. İbnülemin Mahmud Kemal İnal ise bu hususta Hüseyin Hüsameddin'i doğrulamaktadır; ancak doğum yerini Kars olarak belirtmektedir: "Hicri 1266/Miladi 1850'de Rus mezaliminden kaçarak Kars'a hicret ederler (İnal, 1964: 6181)." Görüldüğü gibi doğum tarihi de kaynaktan kaynağa farklılık göstermektedir; 1264/1848 veya 1262/1846 gibi. Ağabali onun doğum tarihini vermezken Amasya Tarihi'nde, Hüseyin Hüsameddin 1264/1848 tarihinden bahsetmekte, Vasfi Mahir Kocatürk (1964, 612) de onu destekler mahiyette 1264/1848 tarihini kabul etmektedir. İnal'ın 1262/1846 tespiti açıklamaya muhtaçtır. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (C. 7, s. 474) de 1262/1846 tarihini ortaya atmaktadır. Bizim bu konudaki görüşümüz Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin Yasar'a tâbi olmanın en doğru karar olacağı yönündedir; çünkü Yasar, Sebâtî ile aynı şehirden olmanın verdiği bir avantaja ve yaklaşık aynı yıllarda yaşama gibi bir fırsata sahipti.

Bu durumda Sebâtî'nin doğumu ile ilgili şu yargıya varmamız mümkündür:

Sebâtî, günümüzdeki adı Gabala/Kebele olan Azerbaycan'nın kuzeyindeki Şeki şehrine bağlı Kutkaşın kentinde 1264/1848'de dünyaya gelmiştir.

Azerbaycan'dan ayrıldıktan sonra önce Kars'a sonra Erzurum'a hicret ettiklerine dair bilgi de kaynaklarda farklılık göstermektedir.

İnal, onun Kars'ta doğup ailesiyle, 1846-1850 yılları arasında orada kaldığını 1248/1850'de Erzurum'a geçtiğini ve oradan da 1867'de Amasya'ya gittiğini belirtir. Ailesinin Kars'ta bir süre kaldığına dair Ağabali'de ve Hüseyin Hüsameddin'de bir kayıt yoktur. İki yıllık doğum tarihi farkı da zannımızca bundan kaynaklanmaktadır.

Sebâtî, göçlerin Mir Hamza Nigârî döneminde gerçekleşenlerine katılmış olmaktadır.

Amasya'ya büyük kardeşi İlhamî ile geldiğini Fahreddin Ağabali'nin eserinden anlayabilmekteyiz. "Hakikatleri gönül gözü ile bilen Mir Hamza'nın ne içinse hatırına değmiş ve onun 'Seni bu bâbda rüsvâ-yı cihân ederdim; lakin şimdi seni İlhamî'ye kurban ettim.' haberdarlığına karşı özür istemiş...(Rıhtım 2015, 156)" ifadesinden bunu çıkarabilmekteyiz. Ağabali, dipnotta "İlhâmî, Sebât'nin büyük kardeşidir. Mahviyetkâr, diyânetli, hoş sohbet, meclislerin süsü bir zat idi" (Rıhtım, 2015: 156) der.

Gençlik yıllarının sonunda Amasya'ya gelmiş; o sırada İsmail Siraceddin Şirvânî'nin türbesi, camiye dönüştürüldüğü için bu caminin imamı olarak görev verilmiş; yine bu cami ve türbe civarında ikamet etmiştir. Bu türbe, Yukarı Türbe olarak bilinmektedir ve Şamlar Mahallesinin üstünde Amasya Kalesi'ne doğru yerleşmiştir. Bu türbe halk tarafından o dönemde yoğun şekilde ziyaret edilmekteydi. "Bu sebepten kendisine Türbeli Hafız denmiştir. 1314 (1897)'te Amasya mekteb-i idâdîsi Farsça öğretmeni olmuş ve daha sonra Türbe'de güzel sesi ile müezzinlik yaparak hayatını devam ettirmiştir. On yıl kadar türbedarlık görevini sürdüren Sebâtî, 1321(1902)'de vefat etmiştir" (Yasar 1329: 77).

Fahreddin Ağabali, Hüma-yı Arş adlı eserinin Sebâtî'ye ayırdığı bölümünde bir de Mir Hamza'nın İsmail Şirvânî Türbesinde dua hadisesine yer verir. Bu dua bir anlamda Mir Hamza'nın İsmail Şirvânî'den himmet dilenmesidir. İlginç olanı ise bu himmetin yine İsmail Şirvânî'nin oğlu Mehmed Rüştü Paşa için olmasıdır.

Sebâtî, Mir Hamza'nın türbeye geldiğini ve şeyhin mezarının yanına girmeden önce semaveri yakmasını istediğini, söyler. Ancak Sebâtî iki, üç defa közü biten semavere rağmen şeyhin çıkmamasından şüphelenir ve Mir Hamza'nın olduğu türbeye girer. Burada Mir Hamza'yı şeyhi İsmail Şirvânî'nin sandukası karşısında terlemiş bir halde ayakta dua eder şekilde görür. Hemen dışarı çıkıp beklemeye devam eder. Mir Hamza çıkınca "Elhamdülillah, eş-şükrülillah" der. Bu da duasının kabul olduğunu hissettiği anlamına yorumlanır. Gerçekten de Rüştü Paşa bir süre sonra en büyük sıkıntısı olan azil işinden kurtulur.

Eğitiminin ilk safhasını Erzurum'da tamamlayan şair, yirmili yaşlarında Amasya'ya hafız olarak gelmiş ve burada Şeyh Seyyid Hamza Nigârî, Seyyid Mir Hasan Efendi ve İsa Ruhî Efendilerden ders almıştır.

Adem Çalışkan, Sebâtî ve Divanı'ndan Seçmeler adlı çalışmasında onun şiirlerinden yola çıkarak şu tespiti ortaya koymaktadır: "Öbür yandan otuz yedi sene türbedarlığını ve mescidinin imametlik görevini sürdürdüğü Mevlânâ İsmail Sirâceddîn Şirvânî'nin ve önüne diz çöküp

ders aldığı, marifet ilimi öğrendiği hocası Mir Hamza Nigârî'nin Nakşibendî tarikatının Halidiye koluna müntesip olmaları, yine 15. asırdan önce yaşamış sufilerin hayat ve menkıbelerini konu alan tasavvufî eserlerden Molla Câmî'nin Nefehat'ını ve daha çok Nakşibendî tarikatının esaslarını açıklayan Reşehat'ı okuduğunu bildiğimiz Sebâtî'nin İslamî ilimlerin yanında tarikat ve tasavvufî hayatın potasında şekillendiğini gösterir" (Çalışkan, 2017: 25).

Sebâtî doğal olarak şeyhi Mir Hamza Nigârî gibi bir Nakşi-Halidî müntesibi idi. Bu tarikat İslam coğrafyasındaki baskı ve zulümler çoğaldıkça daha bir etkili olmaya ve adeta direnişlerin önderi olmaya başlamış liderler yetiştirmiştir. İsmail Şirvânî bu bağlamda Kafkasyanın direnişinin sembolü olmuştur. "İslam coğrafyasında en etkin ve yaygın tasavvuf ekolü olan Nakşibendiye, İmam Rabbânî'den sonra Şeyh Abdullah Dehlevî'den icâzet alan Kuzey Iraklı meşhur sûfî lider Mevlânâ Halid-i Bağdâdî (1753-1837) ile Halidiye olarak yeni bir kola kavuşmuştur.

Mazbut bir aile hayatı yaşayan Sebâtî iki defa evlenmiş ve bu evliliklerden altı çocuğu olmuştur.

Çocuklarının Ali Hâver, Ahmet Tâhir Efendiler olduğunu Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin belirtmektedir; ancak onun iki tane daha oğlu ve iki de kızı olduğu bilinmektedir. Memduh Sebâtî (Bilge) ve Muhittin Sebâtî diğer oğullarıdır. Kızları ise Asiye ve Sıdıka Hanımlardır.

Sebâtî hakkında Adem Çalışkan'ın bir yüksek lisans tezi ve bir seçme şiirler kitabı mevcuttur. Nagihan Koç da aynı divan üzerine bir yüksek lisans tezi yapmıştır. Sebâtî'nin divanı henüz yayımlanmamıştır.

İsmail Şirvânî'yi övdüğü şiirleri

1

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Mâzhar-ı nûr-ı ilâhî olmak istersen eger
Vechî mir'at-ı cemâl-i şâhid-i Şirvâne tut

Sebâtî (Koç, 2006: 38 beyit 3)

Bir gazelinde Sebâtî yukardaki beyti ile "Eğer Allah'ın nuruna mazhar olmak istersen güzellik aynasını İsmail Şirvânî'ye tut" orada görürsün, demektedir.

2

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün
Ben ki sekbân-ı ser-i kûy-ı şeh-i Şirvânım
Lutf-ı Hakkdır baña iş bu harekât ü sekenât

Sebâtî (Koç, 2006: 45 beyit 6)

Yine bir gazelinde şair, kendisi için en büyük lütfun, İsmail Şirvânî'nin kapısında asker, bekçi olmak olduğunu söylemektedir.

3

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
Bu nasıl 'adl ü 'adâlet bu nice lutf u kerem

Kanımız içdi yine şîr gibi Şirvânlı güzel

Sebâtî (Koç, 2006: 134 beyit 4)

Burada şair, ihâm-ı tenasüp ile Şirvanlı güzelin kanını içtiğini, yani İsmail Şirvânî'nin onu kendisinden geçirdiğini îmâ etmektedir.

4

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Seniñ âsâr-ı feyziñdir beni böyle kabul itdi
Sirâcüddin zebîhullah Şeh İsmail Şirvânî

Sebâtî (Koç, 2006: 182 beyit 10)

Allah'a kurban edilen Hz.İsmail ile benzeştirilerek İsmail Şirvânî methedilmektedir.

5

Kasîde-i Hamdiyye
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün
Sebâtî-veş sebâte kân kıldıñ
Garîk-ı lücce-i ihsân kıldıñ
İmâm-ı türbe-i Şirvân kıldıñ
Saña biñ hamd ü şükr olsun İlâhî

(Koç, 2006: 222 bend 7)

II. Abdülhamid'e teşekkür mahiyetinde yazdığı murabbasında İsmail Şirvânî türbesine imam olmaktan duyduğu memnuniyeti belirtmektedir.

6

Bu Dahi Göklüs Nâm Mevkîde Medfûn Mevlânâ Şeyh İsmâ'il Sirâcüddin Eş-Şirvânî Haretleri Hakkında Söylenmiştir.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
Zahmeti rahmet imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ
Hıdmeti 'izzet imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ

Kelb-i kûyî ile hem-sohbet olub gezmesi de
Bâdi-i rif'at imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ

Kavl ü fi'l-i harekâtını bütün söylediler
Cümlesi şefkât imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ

Âdem er görse idi dirdi be-hakk türbesini
Kûşe-i cennet imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ

Hamdülillah Sebâtî bize tâ rûz-ı ezel
Hıdmeti kısmet imiş Hazret-i Mevlânâ'nıñ

Meded ey şâhid-i Şirvân habîb-i ezelî
Bezm-i 'uşşâka götür bâde sun lem-yezelî

Âteş-i şevk ile yandı cigeri 'uşşâkîñ
Teşne-leb ka'be-i kûyîñ hevesiyle gezeli

Sâkiyâ bâşîñ için bir tek ayagîñ olsun
Lutf kilsuñ ne olur la'l-i lebiñden mezeli

Pek de erzân degil fâkihe-i bâg-ı kemâl
Gülşen-i dehre deger şâh-ı ma'ârif gazeli

Hâdem-i hâk-i derindür ki Sebâtî söyler
Dem-be-dem sûziş ile böylece rengin gazeli
Sebâtî (Koç, 2006: 228)

Şair, şiirinin bu iki bendinde tamamen İsmail Şirvânî'yi övmektedir. Hazret-i Mevlanâ şeklinde hitabı onun Güllü Mevlanâ isminden ve tarikattaki mevkiinden gelmektedir.

7

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Fe'ülün
Budur dâmâd-ı Mevlânâ-yı Şirvân
Odur kutb-ı mukaddes pîr-i dergâh

Sebâtî (Koç, 2006: 234 beyit 3)

Şairin, İsmail Şirvânî'nin damadı İsa Ruhi'nin ölümüne yazdığı tarih kıtasında da Şirvânî anılmaktadır.

C. Tâlibî

Doğum: 1888 Azerbaycan / Karabağ (Cebrail)

Ölüm: 1943 Türkiye / Tokat (Zile)

Asıl adı Ali olan şâir, 1888 (1304)'de Azerbaycan'ın Karabağ kazası, Cebra'îl uzeydi (nahiyesi), Serik karyesinde dünyaya geldi. (Bu tarih aynı zamanda Mir Hamza Nigârî'nin ölümünden bir yıl sonrasına denk gelir.) Babası Zaman Hanoğlu, Gaceroğlu, Yusufoğlu, Bayram Alioğlu Molla Sefer'dir. Annesi Telli adında bir Azerbaycan Türk'üdür.

Babası, Rus işgali altında ezilmiş ve Osmanlı'ya karşı mücadele etmeye zorlanmış; Azerbaycan'da artık duramamış ve "Ben bu altı oğlumu Rus ordusuna katıp Osmanlı'yla harp etsin diye büyütmedim." diyerek 93 Harbi öncesinde Anadolu'ya geçmiştir. Karabağ'da Rus zulmünden dolayı artık hayat çekilmez hale geldiği için aynı yolu tercih eden pek çok kişi gibi o da Amasya ve çevresine, Mir Hamza Nigarî'nin yanına göçmüştür.

Bugünlerde Molla Sefer'in Abdülhamid'den yardım istediği ve cevap olarak şu mesajı aldığı rivayet edilir: "Molla Sefer, bey eliyle elden geleni yaptık bir netice çıkmadı; şimdi dağ yoluyla ne kadar gelirsiniz gelin" (Hakverdioğlu, 2017: 6).

Bu ve benzeri söylencelerden de anlaşılmaktadır ki başka bir yol bulamayan Molla Sefer, ailesi ve binlerce Karabağ ahalisi ile Mir Hamza Nigarî'ye tâbi olarak 16-17 yıl içinde, peyderpey Anadolu'ya geçmişlerdir.

Molla Sefer, 1896 yılında Karabağ'dan Amasya'ya ilk gelenlerdendir. Karadan, Batum'a oradan da deniz yolu ile Hopa'ya ve Trabzon'a geçmişlerdir. Kara yolu ile Erzurum, Erzincan ve oradan da Adana'ya gitmişlerdir. Adana'nın çok sıcak olması hasebiyle grubun büyük bir kısmı tekrar yola koyulup Amasya'ya gelmişlerdir. Bir kısmı Amasya'da kalmış, diğer kısmı Tokat'ın Zile kasabasına gitmişlerdir.

Zile'ye gelenler arasında Molla Sefer de vardır. Zile'de "Papaklı" denilen bu Karabağ göçgünleri Fatih, Süleymaniye, Hatip Pınarı, Çiçek Pınarı, Osman Pınarı ve Reşadiye olmak üzere altı dağ köyüne yerleşmişlerdir.

Tâlibî'in, bilâhare Tokat'ta ve İstanbul'da medrese eğitimi gördüğü bilinmektedir.

1913 yılında Karabağ'dan göçerek Türkiye'ye gelen İsmail'den olma Ezed'den doğma 'Balahanım' ile evlenir.

Diğerlerine nispetle daha iyi eğitim görmüş olan Ali Tâlibî, köyün imamlığını da yapmıştır. Artık ona Molla Ali denmektedir.

Molla Ali'nin çocukları hakkında Mazlum Bayramoğlu şunları anlatmıştır: "Molla Ali dedemin sırasıyla; Mikdat, Nasip, Veli, Hikmet ve Abdullâh olmak üzere beş oğlu, Tuğba adında da bir kızı vardı. 1939 yılında askere alınan Mikdat, kış mevsiminde hayvan vagonunda trenle günler süren bir yolculuk sonunda İstanbul'daki birliğine vasıl olur. Ancak, yolculuk esnasında esaslı üşütmesi sonucu şiddetli bir zatürreye yakalanır ve hastanede uzun süre kendini bilmeden yatar.

Asker Ocağı'nda bir sebeple bu büyük oğlu Mikdat'ın hapse düşmesi, Molla Ali'yi de yatağa düşürür. O zaman Zile'de hastane olmadığından kağını ile Turhal Şeker Fabrikasının Hastanesine götürülür, fakat şifa bulunmaz ve Rumî tarihle 24 Teşrin-i Sani 1359, yani 24 Ekim 1943 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuşur" (Hakverdioğlu, 2017: 7).

O, Mir Hamza Nigarî'yi göremediği halde görmüş gibi seven, onun şiirine ve ilmine hayran bir şairdir. Mir Hamza'nın şeyhi olan İsmail Şirvânî'ye de gönülden bağlıdır. Şiirlerinde Mir Hamza'nın etkisi açıkça görülür. Nazire olan şiirlerinde Mir Hamza'ya yaklaşmanın haklı gururu hissedilmektedir.

Şair hakkında Metin Hakverdioğlu (2017) tarafından "Tâlibî ve Divançesi" adlı çalışma yapılmıştır.

İsmail Şirvânî'yi övdüğü şiirleri

1

(8'li Hece Ölçüsü)

Sâkî tolansun arada

Mey taldursun bâde bâde
Şâh İsmâ'il gelsün yâde
Gel yetiş ey şâh Mîr Nigâr

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 87)

Tâlibî bu şiirinde İsmail Şirvânî'yi hatırlamakta ve onun yetiştirdiği Mir Hamza Nigârî'yi övmektedir.

2

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Sâkiyâ eyle sevâb muhrike taldur [sen] anı
Hâtırın şâd eyle gel şâh İsmâ'il eş-Şirvânî
Velvele haşr-i zemîn olduğu bir gün ey şâh
Tuta(r)lar dâmeniñ[i] hem diriler şâh Şirvânî

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 94 dörtlük 1)

Şair, Şeyh İsmail Şirvânî'yi eteği tutulan bir kurtarıcı olarak tasvir etmektedir.

3

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Kerem kıl yevm-i maşerde şehâ ihsânîñña geldüm
Degil bir ben hezârân söyleşürler şâh Şirvânî

Kime viridiñse dâmen hem umar yevm-i cezâsından
Meded ister ki Mevlânâ dirigim şâh Şirvânî

Esîr-i zülfüñim kim maşlabım kayd-ı kitâbıñdır
Gulâm-ı kemterem ben pâdişâhum şâh Şirvânî

Gedâ elţâf-ı sultânî umar kim 'ayb kılmazlar
Efendim Tâlibim rahm it gulâmı şâh Şirvânî

Şamañı Kürdemir ider hüküm[üyle] firâvânı
Sabâ hüdhüd Süleymânî gulâmı şâh Şirvânî

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 94)

Bu gazelini İsmail Şirvânî methinde yazan şair, onu görmese dahi kalben ona bağlı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

4

Velehü

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
Şâh-ı Hâlid Şah-ı Hamzadest-gîr oluñ bana
Şâh-ı Şirvân tut elimden meded ey şâh-ı Bahâ

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 147 beyit 8)

Bahaeddin Şah-ı Nakşibend'i övdüğü şiirinde şair, İsmail Şirvânî'den de sitâyîşle bah-

setmiştir.

5

(11’li Hece Ölçüsü)

Göñül yüziñ sürdiñ çok maķâmete
Ķadem Ķoydiñ bu dem çok seyahate
Der-gûş olmaķ ister bir işârete
Evvel elden ister şâh-ı Şirvânî

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 154)

Hece ile yazdığı bir şiirinde yine ondan ve ona bağlılığından bahsetmiştir.

6

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Mehlikâlar mehlikâsı Naķşibendi Hâlidî
Şâh-ı Şirvân Şâh Nigârî dil-rübâyı sevmişem

Tâlibî (Hakverdioğlu, 2017: 178 beyit 6)

“Sevmişem” redifli bu gazelinde şair, sevdiklerinin arasına doğal olarak Şeyh İsmail Siraceddin Şirvânî’yi de katmaktadır.

Sonuç

Salgın hastalıklar insanlık tarihi boyunca acıların yaşanmasına ve binlerce değerin kaybedilmesine neden olmuştur. 1848’de Amasya’da yaşanan salgında da devrin en büyük âlimlerinden Şeyh İsmail Sirâceddin Şirvânî hayatını kaybetmiştir.

İsmail Şirvânî, Azerbaycan’da doğmuş ve Ruslar tarafında ölümle tehdit edilince Amasya’ya gelip yerleşmiş bir âlimdir. Halidî- Nakşî şeyhlerinde olan ve Azerbaycan’ın işgaline direnen bu şahsiyet hayatını ilme, tasavvufa ve Kafkasların Rus işgalinden kurtulmasına vakfetmiştir. Bu amaca matuf insan yetiştiren ve direnişi Amasya’dan destekleyen Şirvânî, pek çok âlim ve sanatkâr yetiştirmiştir. Bir salgın hastalık sonucu öldüğü zaman doğal olarak onun arkasından şiirler yazılmıştır.

Son olarak, onu yetiştirdiği Mir Hamza Nigârî’nin divanında bulunan Şirvânî konulu beyitleri bir araya getirilmiştir. Ayrıca Mir Hamza’nın yetiştirdiği Sebâtî adlı şairin ve bunların izinden giden Tâlibî’nin şiirlerinde geçen Şirvânî konulu beyitler de toplanmıştır. Bu şairlerin ortak yönü Azerbaycan kökenli olmaları ve İsmail Şirvânî’nin Azerbaycan ve insanlık için ne büyük bir değere haiz olduğunu bildirmeleridir.

Kaynakça

Akkuş, M. (1995). Seyyid Nigârî Divânı. Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları.

Bilgin, A. (2003). Dîvân-ı Seyyid Nigârî. Mir Hamza Nigârî. İstanbul: Kule İletişim.

Çalışkan, A. (2017). Sebâtî ve Divanı’ndan Seçmeler. Ankara: Kurgan Edebiyat.

- Hakverdioğlu, M.(2014). Gül Kokulu Mevlanâ. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Hakverdioğlu, M. (2017). Talibî ve Divançesi. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Halilli, F., Rihtim, M. (2003). Mevlânâ İsmail Sirâceddîn Şirvânî ve Kazaklı Müridler. Bakü: Miras.
- İnal, İbnül Emin Mahmud Kemal (1988). "Sebâtî", Son Asır Türk Şairleri. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1964). Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Koç, N. (2006). Hâfız Mehmed Sebâtî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Konca, Ş. (2019). İsmail Şirvani ve Edebi Muhiti, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Memmedli, N. (2010). Mir Hamza Seyid Nigârî Divan. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası M. Füzûlî Adına Elyazmalar İnstitutu.
- Memmedli, N. (2012). Mir Hamza Seyid Nigârî/ Nigâr-nâme. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası M. Füzûlî Adına Elyazmalar İnstitutu.
- Musakhanov, O. (2018). İsmail Siraceddin Şirvani, Risaleler. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Özkılınç, A. (2013). Müşidi Aşk Olan Arif: Seyyid Nigârî, Hayatı, Eseleri, Düşünceleri. İstanbul: Seçil Ofset.
- Rihtim, M. (2015). Mir-zâde Mustafa Fahreddin Ağabali'nin Hüma-yı Arş-Karabağlı Şeyh Mir Hamza Nigârî'nin Menâkıp-nâmesi. Bakü.
- Taşlıova, M. M. (1999). Mir Hamza Nigârî'nin Nigarnâme Mesnevisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 18 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Tavukçu, S. (2020). Salgın hastalıkların tetiklediği dünya tarihindeki güç ve düzen değişiklikleri. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020.
- [https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/salgın-hastalıkların-tetiklediği-dünya-tarihindeki-güç-ve-duzen-değişiklikleri-köse-yazısı-16688,](https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/salgın-hastalıkların-tetiklediği-dünya-tarihindeki-güç-ve-duzen-değişiklikleri-köse-yazısı-16688)
- Varlık, N. (2020). Taun. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2020. <https://www.islamansiklopedisi.org.tr/taun>
- Yasar, H. H. (1329). Amasya Tarihi, C. 1-12 (Yazma Nüsha).